

Tradice exorcismu v Koptské pravoslavné církvi

Poznámky k současné praxi

Jaroslav Franc

Exorcismus je fenomén, který se v západní křesťanské tradici stává od 20. století stále viditelnějším a přitahuje jednak pozornost médií, ale také věřících křesťanů i teologů. Často dochází k bouřlivým diskuzím o užitečnosti, vhodnosti, autentičnosti, tradičnosti, o biblických základech, odkazech v magisteriu katolické církve apod. Ve východní tradici koptské církve je exorcismus nedílnou součástí náboženské praxe již od rané církve a diskuze podobné té naší evropské jsou zde v mnohem menším měřítku.

Polarizovanou otázkou, zda je exorcismus autentickou službou církve, nebo sugescí, si kladou především evropští autoři. O. Meinardus se pokouší charakterizovat tuto snahu koptských křesťanů vyhledávat pomoc v nemoci a posedlosti jako navázání na faraonskou tradici, ve které nevzdělaný lid v potřebě zastance v životních těžkostech zde na zemi hledá útočiště a uzdravení na stejných poutních místech, která byla dříve zasvěcena jinému božstvu či patronovi, než je tomu na přelomu 20. a 21. století.¹ Jiní autoři se snaží nahlédnout jistou kontinuitu mezi oběma tradicemi analýzou koptských magických textů, které s příchodem křesťanství zvyšují frekvenci v používání biblických jmen a obrátů.² A používají křesťanskou mluvu jako nový slovník pro starobylé magické praktiky.³ Diskuze o interpretaci starobylých textů a podob náboženské praxe jsou velmi živé, ale s ohledem na jejich okrajový dopad na současnou praxi se zdají být neplodné.

V následujícím textu se pokusíme představit podobu služby exorcismu a uzdravení v koptské církvi na současné oficiální úrovni a také

¹ Otto F. A. MEINARDUS, *Two Thousand Years of Coptic Christianity*, Cairo: American University in Cairo Press, 2002, s. 95.

² Nicole B. HANSEN, „Ancient Exorcism Magic in Coptic and Islam Egypt,” in *Magic and Ritual in the Ancient World*, ed. P. Mirecki a M. W. Meyer, Leiden: Brill, 2002, s. 427–446.

³ Angelicus M. KROPP, *Ausgewählte koptische Zaubertexte*, sv. 1, Bruxelles: Reine Elisabeth, 1931; sv. 2, 1931; sv. 3, 1930. Z českých autorů se tématu věnoval František LEXA, *La Magie dans l’Egypte antique, de l’Ancien Empire jusqu’à l’époque copte*, Paris: Geuthner, 1925.

v podobě lidové zbožnosti. V závěru pak představíme základní uchope-
ní tématu duchovního boje s ďáblem v díle nedávno zesnulého papeže
koptské církve Šenuta III.

1. OFICIÁLNÍ SLUŽBA UZDRAVENÍ V KOPTSKÉ TRADICI: KŘEST, POMAZÁNÍ NEMOCNÝCH, POŽEHNÁNÍ ABU TARBU (SV. THERAPÓNA)

Služba církve nemocným je na oficiální úrovni vykonávána ve dvou, respektive ve třech podobách. Nejznámější a v celém křesťanství praktikovaná je forma svátosti pomazání nemocných. Existence svátosti je v koptské tradici podkládána biblickými zprávami. Známy text z Jakubova listu: „Je někdo z vás nemocen? Ať zavolá starší církve, ti ať se nad ním modlí a potírají ho olejem ve jménu Páně. Modlitba víry zachrání nemocného, Pán jej pozdvihne, a dopustil-li se hříchů, bude mu odpuštěno“ (Jak 5,14–15) je i zde podkladem této svátosti. Co dělal Kristus a co od něj převzala raná církev, jejíž apoštolové „vymítali mnoho zlých duchů, potírali olejem mnoho nemocných a uzdravovali je“ (Mk 6,13), to také uchovává v živé tradici koptské církve. Slavení této svátosti je zaměřeno jak na těžce nemocné, kteří trpí, tak také na celé společenství církve. Svátost se vysluhuje v liturgickém prostoru i nad lůžkem nemocného. Vedle toho v pátek před Lazarovou sobotou, která v koptské tradici předchází Květnou neděli, je svátost slavena v závěru ranních modliteb (ranní pálení kadidla), po kterých následuje bezprostředně eucharistická liturgie.⁴ Kněz je při svátosti oděn jen do *epitrachelionu* (tedy do *štolý*). Svátost je obdobně jako v jiných východních tradicích složena ze sedmi modliteb, které by měly být přednášeny sedmi kněžími,⁵ ale v praxi může svátost vykonávat jen jeden služebník, případně se dva nebo tři kněží střídají v recitaci. Před ikonostasem je umístěno sedm lamp, které jsou na začátku každé ze sedmi modliteb zapáleny. Na konci poslední modlitby nemocný – nebo všichni přítomní – jsou pomazáni na

⁴ MEINARDUS, *Two thousand years of Coptic Christianity*, s. 100. O. H. E. BURMESTER, *The Egyptian or Coptic Church: A Detailed Description of Her Liturgical Services and the Rites and Ceremonies Observed in the Administration of her Sacraments*, Cairo: French Institute of Oriental Archeology, 1967, s. 144.

⁵ *Liturgies Eastern and Western: Being the Texts Original or Translated of the Principal Liturgies of the Church*, sv. 1, *Eastern Liturgies*, ed. F. E. Brightman a C. E. Hammond, Oxford: Clarendon Press, 1896, s. 168.

čele, na hrdle a na obou zápěstích. Modlitba pronášená v průběhu první části nad olejem sloužícím k pomazání obsahuje také tato slova pronášená v tichosti: „Milosrdný Bože, Těšiteli našich sklíčených těl i duší, posvěť tento olej, aby ti, kteří jím budou pomazáni, byli uzdraveni od poskvrnění na duši a od bolestí těla, aby se tak také oslavilo Tvé jméno, neboť Tvé je...“. Očekávané dobro svátosti je tedy oslava Božího jména, uzdravení na těle a uzdravení na duši. Teologie svátosti je zde vystavena od základu oslavy Božího jména pro jeho spásné působení a pro tělesné a duchovní dobro člověka. V podobném duchu se již na závěr první modlitby po posvěcení oleje a po zpěvu žalmu a četbě z evangelia modlí kněz za uzdravení daného nemocného a vyslovením jeho jména, aby ten, který „odešel ze stínu Jeho křídel“ byl zachráněn z moci „démona temnoty“.⁶ Tato modlitba se v různých podobách opakuje na závěr každé ze sedmi částí svátosti. Evangelní texty vybrané k modlitbám korespondují s řeckou tradicí a v mnohém se s ní shodují. Vždy je čtena část z novozákonních listů, následuje zpěv žalmu a poté evangelium. V průběhu první modlitby je čtena perikopa z Janova evangelia o uzdravení chromého v Jeruzalémě u rybníka Bethesda (srov. Jan 5,1–17). Druhá modlitba je doprovázena perikopou z Lukášova evangelia o příchodu spásy do Zachaeova domu (srov. Lk 19,1–10). Třetí je úryvek z Matoušova evangelia o události, kdy si Ježíš Kristus „zavolal svých dvanáct učedníků a dal jim moc nad nečistými duchy, aby je vymítali a uzdravovali každou nemoc a každou chorobu“ (Mt 10,1–8). Čtvrtá je perikopa z Lukášova evangelia o vyslání dalších sedmdesáti učedníků (srov. Lk 10,1–9). Pátá je perikopa z Janova evangelia, která vypráví o příchodu Přímluvce, Ducha pravdy (srov. Jan 19,1–19). Předposlední, šestá perikopa připomíná pomazání Ježíše Krista v Kafarnau a odpuštění hříchů ženě (srov. Lk 7,36–50). Poslední z evangelijních textů je Kristova výzva z Matoušova evangelia o odpuštění „neboť jestliže odpustíte lidem jejich přestoupení, i vám odpustí váš nebeský Otec,“ a výzva k postu „když se postíš, potři svou hlavu olejem a tvář svou umyj“ (Mt 6,14–18). Při pomazání nemocných je symbolicky sedmkrát zvěstováno evangelium o Kristových skutcích uzdravení a odpuštění hříchů, proto také závěrečné modlitby obsahují prosbu o uzdravení duše i těla, tedy uzdravení choroby je úzce spojeno se zřeknutím se zlého a odpuštění hříchů.

⁶ BURMESTER, *The Egyptian or Coptic Church*, s. 147.

Další oficiální, ale již nikoliv svátostná služba církve, je požehnání Abu Tarab, které je zvláštním obřadem k uzdravení člověka kousnutého vzteklým psem. V liturgických knihách jsou texty vydávány obvykle společně se svátostí pomazání nemocných. V praxi se dnes vysluhuje jen velmi málo a je uchována jen staršími generacemi kněží, kteří konají toto liturgické drama v několika málo vesnicích v Egyptě, a to především v domech věřících.⁷ Werner Vycich se domnívá, že ačkoliv se jedná o oficiální obřad církve, používají se při něm prvky koptské magie.⁸ Nejprve však uvedeme krátký technický popis obřadu. Vedle příslušných liturgických textů a čtení z Písma svatého je celý obřad doprovázen zpěvem zbožných písní a důležitou roli zde hrají chléb, sýr, voda, víno, olej, datle a sůl. Použité pokrmy se mohou lišit podle místních zvyků, stejně jako slova a gesta. Například nedaleko Luxoru byla zaznamenána dramatizace obřadu s napodobováním psiho kousnutí. Jméno obřadu je odvozeno zřejmě od sv. Therapóna, jehož jméno bylo převodem z řečtiny do arabštiny zkomoleno. Liturgie je složena ze dvou základních částí: z bohoslužby slova a z požehnání. Po úvodní modlitbě je zpíván 50. žalm, následuje čtení z 2 Kor 2,12–17:

Když jsem přišel do Troady zvěstovat evangelium Kristovo, našel jsem tam dveře otevřené pro dílo Páně, a přece jsem neměl stání, neboť jsem tam nezastihl bratra Tita; rozloučil jsem se s nimi a vydal se do Makedonie. Budiž vzdán dík Bohu, který nás stále vodí v triumfálním průvodu Kristově a všude skrze nás šíří vůni svého poznání. Jsme totiž jakoby vůni kadidla, jež Kristus obětuje Bohu; ta vůně proniká k těm, kteří docházejí spásy, i k těm, kteří spějí k zahynutí. Jedněm jsme smrtí, druhým vůně vedoucí k záhubě, druhým vůně životodárnou, vedoucí k životu. Ale kdo je k takovému poslání způsobilý? My nejsme jako mnozí, kteří kramaří s Božím slovem, nýbrž mluvíme upřímně, z Božího pověření a před tváří Boží v Kristu.

Zpívá se Trishagion, modlitba před evangeliem, zpívá se Žl 84,8 a následně sedmý verš téhož žalmu s alelujovým zpěvem, po kterém je předčítáno Matoušovo evangelium, v němž Kristus uzdravuje dceru kananejské ženy, která za ním na cestě křičela „Smiluj se nade mnou, Synu Davidův! Má dcera je zle posedlá“ (srov. Mt 15,21–28). Následují

⁷ Bishop THOMAS (El Qussia and Meir), „The Coptic Orthodox Church and Folk Traditions,“ in *Coptic Studies on the Threshold of a New Millennium: Proceedings of the Seventh International Congress of Coptic Studies, Leiden, 27 August – 2 September 2000*, sv. 2, ed. M. Immerzeel a J. van der Vliet, Leuven: Peeters, 2004, s. 981–988.

⁸ Werner VYICHL, „Magic,“ in *Coptic Encyclopedia*, ed. A. S. Atiya, New York: Macmillan; Toronto: Collier Macmillan Canada, 1991, s. 1499a–1509b.

přímluvy a vyznání víry, načež je čteno čtení o životě sv. Therapóna. Ten podle dochovaného textu žil v době pronásledování císaře Diokleciána a zachránil jisté ženě jediného syna, pokousaného psem. Therapón uzdravil chlapce pomocí sedmi chlebů, trochy vína, trochy oleje, sedmi datlí a kalíšku vody. Stejně tak koná i kněz, když vysluhuje tento obřad. Životopis sv. Therapóna ani tuto zprávu nenajdeme v žádné z variant koptských *Synaxářů*. Po čtení následuje zpěv čtyř žalmů 19, 22, 118 a 120, po kterých již kněz přednáší modlitbu nad zraněným člověkem, v níž je jmenován nemocný a kněz prosí Boha za duši, tělesné smysly a ducha nemocného, aby tento byl posílněn v trápení a zachráněn od účinků kousnutí.⁹ Poté následuje zvláštní tanec kolem postiženého. Sedm přísluhujících chlapců, kteří dosud nedosáhli prahu dospělosti, se chytí za ruce a jdou za zpěvu sedmkrát kolem nemocného, přičemž kněz přednáší dnes již nesrozumitelnou větu, o jejímž původu se vedou spory. Poté první z přísluhujících (předzpěvák, nejstarší apod.) přistoupí ke knězi, který mu po krátkém dialogu vloží do úst sousto chleba, někdy i s datlemi, či sýrem. Vše zase z jeho úst vyjme a dá postiženému. Následně dostane i trochu vody a vína. Rituál se opakuje i s dalšími šesti chlapci a nemocný pak takto připravené pokrmy jí a pije sedm dnů. Na závěr obřadu je nemocný pomazán posvěceným olejem, aby tak byl uzdraven Božím požehnáním na přímluvu sv. Therapóna.¹⁰ Zvláštností obřadu je používání zvláštního symbolu (arab. ختم, pečeť), nakresleného na papír, který po celý obřad drží jeden z jáhnů v levé ruce. Obrazec je ve tvaru čtverce a na každé straně je napsáno jméno jednoho z těchto andělů: Michael, Gabriel, Azrael (Azráíl), Izrafil (Isráfíl). Blíže ke středu je nápis ve tvaru čtverce, obsahující tato slova: „Řekni mu pravdu, neboť on má moc.“ A uprostřed čtverce je nápis: „Svatý je Pán andělů.“ Nad nápisem jsou písmena arabské abecedy sín a nún se zvoláním: „Ó Noe!“ Dole pod nápisem jsou písmena qáf a há s nápisem: „A duch.“ Podoba se opět může měnit podle místních zvyků, ale Werner Vicichl se domnívá, že původ talismanu je jednoznačný. V židovských komunitách žijících v tzv. Babylonu, tj. v určitém místě na jihu dnešní Káhiry, byly vytvářeny podobné předměty z keramiky (terakoty). Dispozičně i obsahově jsou si s koptskými amulety velmi

⁹ BURMESTER, *The Egyptian or Coptic Church*, s. 152–153.

¹⁰ Varianty liturgie se mohou lišit podle místa slavení a důrazu na lidové zvyky. Srov. Gérard VIAUX, *Magie et coutumes populaires chez les Coptes d’Egypte*, Sisteron: Ed. Presence, 1978.

blízké. Je proto velmi pravděpodobné, že vytváření amuletů i jejich nápisy je inspirováno židovským prostředím. Jiné varianty talismanů jsou k nalezení v koptštině nebo s pentagramy a podobně. Liturgické knihy v rubrikách však nic takového nedoporučují. Lidová tvořivost je v tomto ohledu velmi bohatá. Odhlédneme-li od dramatizace obřadu, vidíme, že i v tomto, dnes již téměř neexistujícím obřadu je přítomno teologické zdůvodnění záchrany člověka na těle, duši i na duchu na základě Božího spásného jednání, jak se ukázalo v Kristu, který sám konal znamení (srov. Mt 15,21–28) a který apoštolům svěřil životodárné slovo (srov. 2 Kor 2,12–17).

Jako třetí podobu exorcismu, obsaženou v liturgických textech, můžeme jmenovat i v katolické církvi praktikovaný exorcismus, vykonávaný v průběhu svátosti křtu. Struktura samotného křtu je v koptské církvi tato: (1) první katecheze; (2) druhá katecheze; (3) zřeknutí se zlého a vyznání víry; (4) bohoslužba slova; (5) modlitba nad vodou; (6) křest ponořením do vody. Nedílnou součástí křtu je okamžitě po křtu následující myropomazání a přijímání těla a krve Krista. Devět dnů po křtu je jako nedílná součást obřadu praktikován ritus svlékání křestního roucha. Před samotným křtem je vždy pronášena absoluční modlitba nad matkou dítěte, a to čtyřicet dnů po porodu. V případě mužských potomků je možné sedmý den po narození před křtem přinést dítě knězi, který slavnostně v průběhu krátkého obřadu pojmenuje dítě a na závěr ho ponoří do vody.

Před samotným křtem vodou je katechumen vyzýván k zřeknutí se zlého. Ihned po absoluci, pronesené nad matkou dítěte, je-li křtěno malé dítě, je pronášena modlitba nad katechumenem a následně nad olejem jsou pronášeny dvě modlitby, směřované k Bohu Otci. Olejem je katechumen pomazán. Obě modlitby obsahují prosbu, aby při pomazání tímto olejem byli zahnáni zlí duchové i jejich skutky (jmenovitě magie, kouzelnictví, idolatrie) a všechny zlé skutky, a aby se tak tento olej stal znamením katecheze, která učiní člověka věřícím. Jedná se tedy o konsekrační modlitbu. Poté následuje druhá, opět konsekrační modlitba, která obsahuje silné epikletické důrazy. Kněz se modlí, aby na olej sestoupila svatá Boží moc a olej tak byl olejem vhodným v boji proti činnosti zlého (Protivníka) i magii, kouzelnictví, idolatrii a všem zlým skutkům. Podle rubrik liturgických textů se kněz přesvědčí, že katechumen není ozdoben žádným okrasným předmětem, a následně je poprvé označen jménem, které se mu rodiče rozhodli dát nebo které sám přijal,

a je pomazán na čele se slovy „(Jméno), jsi pomazán ve jménu Otce, Syna i Ducha svatého, jednoho Boha. Toto je olej katecheze pro (jméno) ve svaté, jedné, všeobecné a apoštolské církvi Boží. Amen.“ Následuje druhá katechetická a přímlová modlitba za kandidáta křtu, adresovaná Bohu Otci, která má trojí charakter. V první části se modlí kněz, aby ve křtu byl katechumen zbaven (či byli katechumeni zbaveni) hříchu. V druhé části prosí, aby byl/byli naplněn/naplnění Duchem svatým a tak se stal/stali podobným/podobnými jednorozenému Synu. Třetí je potom modlitbou exorcismu, protože v průběhu jsou přednášena slova „aby vzýváním Tvého svatého jména byly vyhnány síly, protivníci a zlí duchové.“ Na konci kněz položí ruce na katechumena klečícího tváří k východu (pokud je to dítě, pak ho drží stojící matka v náručí) a pronáší modlitbu exorcismu. Ta začíná slovy: „Ve jménu jednorozeného Syna, Ježíše Krista...“ a zakončuje ji slovy, „abys byl navždy vysvobozen od všeho zlého.“ Prosí tedy, aby byl katechumen očištěn od démonů, temnot a nečistot – výrazové prostředky východní liturgie jsou zde velmi bohaté a pouze četba celého textu dá nahlédnout do jeho krásy.¹¹ Potom následuje obřad zřeknutí se zlého, přičemž katechumen je při něm z počátku obrácen čelem k západu, který je zde symbolem konečnosti a temnoty. Je-li nesen matkou nebo otcem či kmotrem, potom se k západu otáčí dospělý. S napřaženou rukou k západu pronáší slova zřeknutí se Satana, která začínají takto: „Zříkám se tě, Satane...“ A pokračuje se ve vyjmenovávání dalších špatných a nečistých skutků a sil. V závěru katechumen třikrát opakuje slova „Zříkám se tě.“ V závěru tohoto úkonu zřeknutí se zlého dýchne kněz třikrát do tváře kandidáta křtu (dospělého či dítěte) a pronese slova: „Vyjdi, nečistý duchu“. Tím je z něho vyhnán duch zla mocí a silou Ducha svatého s odkazem na Janovo evangelium (srov. Jan 20,22). Poté se kandidát obrací k východu a s oběma rukama vztaženýma k východu se výslovně přihlásí ke Kristu.

Zmíněné gesto dechnutí do tváře je v koptské liturgické tradici užíváno ještě na jiném místě, které je třeba zmínit pro jeho úzkou souvislost se svátostí křtu. Při svátosti smíření, která je v koptské církvi konána jak v oficiálních liturgických prostorách, tak i v soukromí, jsou v závěru svátosti pronášeny nad penitentem tři absoluční modlitby, při kterých kněz přikládá malý ruční kříž na hlavu penitenta. Pokud udílí svátost kněz knězi, potom se kříž pokládá nejčastěji na rameno. V současné praxi se

¹¹ BURMESTER, *The Egyptian or Coptic Church*, s. 111–125.

obvykle první dvě modlitby vynechávají, ale třetí je přednášena vždy. První, poměrně krátká modlitba je reminiscencí na slova Lukášova evangelia „dal jsem vám moc šlapat po hadech a štírech a po veškeré síle nepřítelů“ (Lk 10,19). Druhá, poněkud delší, odkazuje na Boží spásné činy s implicitními odkazy na Izaiáše (Iz 48, 22), knihu Přísloví (Př 1) a Píseň písní (Pís 1,4). Třetí, absoluční modlitba je adresovaná Synu a odkazuje na jeho slova apoštolům, při kterých na ně dechl a řekl jim: „Přijměte Ducha svatého. Komu odpustíte hříchy, tomu jsou odpuštěny, a komu je neodpustíte, tomu odpuštěny nejsou“ (Jan 20,22–23). A stejně tak i na konci svátosti smíření kněz dýchne třikrát do tváře penitenta na znamení toho, že odpuštění hříchů se děje v síle Ducha svatého.

Příprava na svátost křtu však pokračuje, a to tak, že katechumen je již obrácen čelem k východu a je vyzván knězem, aby vyznal víru. Vyznání je pronášeno trojiční formulí: „Věřím v jednoho Boha, v Boha Otce všemohoucího, v Jeho jednorozeného Syna Ježíše Krista, našeho Pána, i v Ducha svatého, dárce života, ve vzkříšení těla a v jednu, všeobecnou a apoštolskou církev. Amen.“ Poté se kněz modlí nad klečícím kandidátem křtu a maže ho olejem na čele, na srdci, na ramenou, na zádech (opozitum vůči pomazání na srdci), na vnitřní straně loktu, a to vždy ve znamení kříže. Se slovy: „(Jméno), jsi pomazán olejem radosti...“ Olejem je katechumen chráněn před Protivníkem, je posílen a naroubován na církev. Kněz následně pronáší dvě modlitby, adresované Otci a spojené se vzkládáním rukou nad kandidátem křtu, ve kterých prosí, aby se kandidát stal ovčí pravého stádce a aby byl ozářen světlem evangelia na životní cestě a aby Božím jménem byl katechumen očištěn a naplněn Duchem, opět tedy v duchu exorcismu. Závěrečnou modlitbou je tato část obřadu ukončena a následuje obřad v baptisteriu.

Teologické odůvodnění častého pomazání katechumenů před samotným křtem je odvozováno ze slov Písma, ve kterém čteme, že Kristus byl před smrtí pomazán v Betánii (srov. Mt 26,12). Samotný akt křtu každého člověka je vnímán jako smrt a uložení do hrobu společně s Kristem a následné vzkříšení k novému životu (srov. Řím 6,4), po kterém je neofyta pomazán křížmem. Užívání oleje před samotným křtem praktikovala již raná církev a liturgický úkon zmiňuje například i *Apoštolská konstituce* (čl. 16). Obřad předkřestního pomazání dnes pokračuje v koptské církvi křtem vodou, *myropomazáním* a přijímáním těla a krve Páně.¹²

¹² Pro celý obřad křtu viz BURMESTER, *The Egyptian or Coptic Church*, s. 114–125. Archbishop BASILIOS, „Baptism,“ in *Coptic Encyclopedia*, sv. 2, s. 336a–339a.

2. NEOFICIÁLNÍ PRAXE EXORCISMU A UZDRAVENÍ V KOPTSKÉ TRADICI

Nesvátočná podoba uzdravení a exorcismu byla v dějinách egyptské církve nejčastěji spojena s lidovými poutními slavnostmi, které jsou dnes doplněny o tzv. „motivační setkání“¹³ ve farnostech, a také s významnými postavami světců, kteří měli či mají dar konat exorcismus. Popsat fenomén koptských poutí, zvaných v arabštině *mawlid* (arab. مولد), je úkol přesahující rozměr tohoto textu. Dobrým úvodem do problematiky je *Coptic Saints and Pilgrimage*.¹⁴ Koptská encyklopedie spojuje s poutní tradicí v koptské církvi sedm hlavních aspektů: zvláštní modlitební praxe *tamgíd* (arab. تمجيد), doprovázená hrou na činely a triangl; křty, za kterými rodiče budoucích neofytů cestují i mnoho kilometrů; poutě, které jsou často předmětem slibů, jež věřící vykonají v těžkých životních situacích (nemoc, nebezpečí smrti, těžká životní zkouška); různé druhy darů, přinášené ve prospěch daného poutního místa jako projev díků za vyslyšenou prosbu; shromáždění zástupů chudých, kteří očekávají, že budou moci mít účast na darech věnovaných poutnímu místu; shromáždění nemocných a s tím související shromáždění posedlých, kteří doufají, že budou uzdraveni.¹⁵

V koptské církvi neexistuje oficiální řád exorcismu, ale jsou zde lidé obdarovaní schopností vyhánět zlého, kteří tak konají v církvi. Metody práce jsou proto různé a vždy jsou vytvářeny jednotlivci. Obecně je možné říct, že jednak následují příklad Ježíše Krista, jednak jejich úkony jsou v souladu s liturgickou tradicí církve, která je ve své viditelné podobě postavená na gestu a slovu. Exorcismus je v praxi proto spojen nejčastěji s vzýváním jména Ježíše Krista, s napomenutím ducha zla, dále s dotazováním se na jméno démona. S tím jsou spojena gesta kropení vodou, ukazování a přikládání kříže na tělo posedlého.

Z dějin koptské církve známe mnoho příkladů o vykonávání exorcismu. Jen nahlédnutím do *Synaxáře* nebo do *Dějin alexandrijských patriarchů* zjistíme, že exorcismus je doménou patriarchů, biskupů i kněží. Mezi nejznámější patří čtyřicátý čtvrtý patriarcha Michael I. (zemř. 746). Jed-

¹³ Magdi GUIRGUIS – Pieterella van DOORN-HARDER, *The emergence of the modern Coptic papacy: The Egyptian Church and its Leadership from the Ottoman Period to the Present*, Cairo: American University in Cairo Press, 2011, s. 98–99.

¹⁴ O. F. A. MEINARDUS, *Coptic Saints and Pilgrimages*, Cairo: American University in Cairo Press, 2007.

¹⁵ Gérard VIAUD, „Pilgrimage,“ in *Coptic Encyclopedia*, s. 1968a–1975b.

ním ze slavných exorcistů byl biskup ve Fajúmu Abrahám (1829–1914).¹⁶ Dobové zprávy svědčí o něm v tomto duchu: „Tento biskup byl dobře znám, protože byl obdařen mnoha duchovními dary, ale největší počet návštěvníků i ze vzdálených míst k němu přitahovala pravděpodobně jeho moc vyhánět zlé duchy.“¹⁷ V současné době je snad nejslavnějším příkladem exorcisty v koptské církvi Makari Júnan.¹⁸ Občanským jménem se jmenuje Sabri Júnan Abd-al-Malek, přijal jméno Makari Júnan Abd-al-Malek a je mezi koptskými křesťany známý jako abuna Makari. Narodil se v Horním Egyptě v městě al-Maragha nedaleko Sohágu. Je vystudovaným pedagogem, v roce 1974 absolvoval teologickou fakultu a 18. července 1976 přijal kněžské svěcení. V současné době působí jako exorcista ve staré katedrále v sv. Marka v Káhiře. Je ženatý, má tři dcery.

Můžeme říct, že struktura exorcismu abuny Makariho je snad typická pro dnešní exorcismy. Exorcismy jsou abunou Makarim konány každý týden v pravidelném rytmu, a to vždy v pátek od 17.30 do 20.30 ve staré katedrále sv. Marka. Časové údaje jsou oficiální, ale vzhledem k praxi zažitě v koptské církvi jsou spíše orientační. Příchodu abuny Makariho předchází dlouhotrvající zpěvy písní s náboženským obsahem, řízené hlavním zpěvákem, kterého doprovází sbor a malá hudební skupina. Věřící shromáždění v katedrále se aktivně účastní zpěvu, katedrála je vždy zcela zaplněná a mnozí další se účastní shromáždění na prostranství vedle katedrály, kam je v přímém přenosu vysílán na velkoplošnou obrazovku obraz i zvuk z interiéru. Texty písní jsou věřícím promítány také na velkoplošných obrazovkách. Celá událost je pravidelně přenášena živě televizními stanicemi koptské církve, které vysílají na internetu nebo skrze satelity. Věřící křesťané i věřící muslimové, kteří žádají uzdravení, usedají před ikonostasem, muži vlevo (severní strana kostela) a ženy vpravo (jižní strana kostela). Kněz přichází do shromáždění a usedá ke stolu před ikonostasem uprostřed mezi nemocnými. Na stole jsou shromážděné listy papíru sesbírané ve shromáždění, které obsahují dotazy a prosby o modlitby. Na vybrané dotazy kněz na místě odpovídá. Následuje promluva na vybrané téma, vztahující se k duchovnímu

¹⁶ Tadros Y. MALATY, *Anab Abraam: Friend of the Poor: 1829–1914*, Santa Monica, CA: St. Peter and St. Paul Coptic Orthodox, 1995.

¹⁷ S. H. LEEDER, *Modern sons of the pharaohs: A Study of the Manners and Customs of the Copts in Egypt*, New York: Hodder & Stoughton, 1918, s. 265, 286–2867.

¹⁸ Viz internetová prezentace „Father Makary Younan,“ www.fathermakary.net [cit. 1.6.2012].

životu věřících, kterou kněz podle svého zvyku prokládá písněmi, přičemž zpěvu se účastní i věřící. Po promluvě celé shromáždění povstane a s tváří obrácenou k východu je přednášena modlitba abunou Makarim, která je zakončena nejčastěji modlitbou Otčenáš. Poté následuje exorcismus. Abuna Makari odchází nejprve mezi muže a všechny kropí vodou. Rozpozná-li Makari u některého z přítomných známky posedlosti, potom se zvláště věnuje tomuto člověku. Znovu jej kropí vodou, dýchá mu do tváře, ukazuje mu malý ruční kříž a přikládá ho na jeho hlavu či obličej. A ve jménu Ježíše Krista poroučí zlému, aby vyšel z tohoto těla. Případně shromážděné u ikonostasu vyzývá k vyznání víry, skrze kterou mají být přítomní uzdraveni. Před zahájením exorcismu nad konkrétní osobou se často dotazuje jejího doprovodu, zda již byla vyhledána lékařská pomoc, aby tak vyloučil možnost zanedbání léčby nemoci. Stejný postup potom koná vlevo (na jihu) ve shromáždění žen. Po exorcismech okamžitě odchází ze shromáždění za ikonostas a odjíždí z areálu katedrály. Ve výjimečných případech uděluje soukromé audience, krátce se setká s návštěvníky a žehná jim.

Vize světa podle abuny Makariho je opřena o biblické podklady. Nad vládou toho zlého, kterého nazývá tradičním, v arabštině užívaným slovem Satana, jenž vládne tímto světem, nemůže mít nikdo moc, nejedná-li ve jménu Ježíše Krista. Exorcismus jako takový však ve svých promluvách nikdy nepovažuje za mechanický akt, který, je-li technicky dobře zvládnut, musí dojít úspěchu. Exorcismus označil v jednom z rozhovorů za tajemství, které je stejně těžce proniknutelné pouhým rozumem, jako tajemství inkarnace. On sám v jednom ze svých proslavů označil dar exorcismu jako nezaslouženou milost, kterou shodou okolností odhalil při jedné ze svátostí smíření. Během vysluhování svátosti ve své kanceláři se v přilehlém kostele jeden z návštěvníků povalil na zem a začal sebou zmítat. On přišel, přilákán hlukem, a téměř nevědomě ho modlitbou uzdravil.

Jaké jsou hlavní prvky exorcismu vykonávaného abunou Makarim? Exorcismu samotnému předchází zpěvy, výklad Písma svatého v připravené katechezi a modlitba – liturgie slova. Jádrem jeho exorcismu je klopení vodou a vzývání jména Ježíše Krista, a to především věta, kterou opakuje velmi často: „Ve jménu (Ježíše) Krista vyjdi z tohoto těla.“ Následně Makari dýchá do tváří posedlých a dotazuje se na jméno osoby. Pokud dotyčný sdělí své osobní jméno a povstane, je považován za uzdraveného.

Srovnáním úvodní části liturgie křtu obsahující exorcismus, zvláště její slovo a gesto, můžeme říct, že Abuna Makari v obřadu exorcismu parafrázuje exorcismus spojený se křtem a tím vkládá tento neinstitutionalizovaný prvek z praxe koptské církve do její živé tradice. Důvody tohoto jednání mohou být trojí. Jako první uveďme potřebu konat veřejná liturgická gesta srozumitelným způsobem, aby symbolika jednání korespondovala se znalostmi shromáždění, které si skrze známé gesto a slovo obnoví víru a vzpomene (*dzákir, commemoratio, anamnesis*) na událost vlastního křtu. Druhým důvodem je potřeba jednoznačně poukázat na pravověrnost exorcistovu a pravověrnost obřadu konaného v liturgickém prostoru. Zahrnutí oficiálně definovaných gest a slov do neoficiálního obřadu může být vnímáno jako účast na svátostném životě církve. Jako poslední důvod je třeba podat teologické odůvodnění jednání. Exorcista v gestech a slovech poukazuje na služebné postavení sebe samého v celém obřadu, když jako aktivního exorcistu označuje Boha, jenž stejně tak působí ve křtu a dalších svátostech, jako působí v exorcismu. Slova a gesta užívaná Makarim jsou jméno Ježíše Krista, voda, dýchání do tváře, jméno přítomné osoby. Všechna tato slova a úkony můžeme chápat jako jistou analogii křestní praxe v koptské církvi.

Takto jednoznačně postavený soud však v praxi vyvolává celou řadu dalších otázek, které by bylo třeba řešit. Proč je křtěný člověk přiváděn k exorcismu, pokud nad ním byl již jednou vykonán? Nakolik je možné rozlišit v praxi *sugesci* a sílu víry? Ale především dnes je velmi aktuální otázka mezináboženských vztahů. Proč jsou exorcismy konány i nad nepokřtěnými, kteří se k víře v Ježíše Krista nehlásí? Exorcismů se pravidelně účastní v hojném počtu i muslimové. Exorcismy jsou v Egyptě velmi oblíbeným rituálem, známým i v islámu. Otázka spásanosti (uzdravující a očišťující síly) mimokřesťanských náboženství je v posledních desetiletích diskutována i v západní teologii. Koncepty „anonymních křesťanů a „anonymních katechumenů“ však v koptské církvi nenajdeme. Pokud vůbec se teologové vyjadřují k tomuto v Egyptě velmi citlivému tématu, potom nejčastěji s jednoznačným vymezením na pole monoteismu, víry v jediného Boha, ve kterého věří jak křesťané, tak i většinoví muslimové. Otázka spásanosti mimokřesťanských náboženství je i u nejdůležitějších egyptských teologů přítomná jen latentně.¹⁹

¹⁹ H. H. POPE SHENOUDA III., *So Many Years with the Problems of People: Part II: Theological and Dogmatic Questions*, Cairo: J.C. Center, 1995, s. 36–37. H. H. POPE SHENOUDA III., *So Many Years with the Problems of People: Part I: Biblical Questions*, Cairo: J. C. Center, 1993,

3. TEOLOGICKÉ ZDŮVODNĚNÍ V DÍLE ŠENUTA III.

Nahlédneme-li do teologické tradice současné koptské církve, můžeme jako reprezentativní názor na místo exorcismů v životě církve představit nauku nedávno zesnulého koptského papeže, alexandrijského patriarchy Šenuta III. (1923–2012). Zaměříme se jen ve stručnosti na hlavní obrysy jeho pohledu na problematiku exorcismu a s tím související obrysy angelologie či démonologie. Hned v úvodu je třeba říct, že jeho pohled na působení zlého ve světě a potřebu boje proti jeho úkladům se opírá o mnišskou tradici koptské církve, které byl sám živou součástí. Hlavní pohnutkou mnišského způsobu života je snaha o duchovní dokonalost osoby a dokonalost celého světa, a s tím tedy souvisí i boj s pokušením a se zlym.²⁰

Šenut III. se narodil v Horním Egyptě jako Nazír Ghajíd Rufájíl (1923–2012). Brzy po narození zemřela jeho matka, a proto byl vychováván v rodině své staršího bratra. Církevní dráhu nastoupil již jako mladý student, když začal učit v nedělních církevních školách.²¹ Velký vliv na jeho život měl jeho pobyt v Káhiře, kde pobýval delší dobu pod vedením budoucího papeže Cyrila VI. (1902–1971).²² Zde našel cestu k odkazu církevních otců, k mnišské tradici koptské církve a ke službě církvi. Po dokončení vysokoškolského studia se stal mnichem, jeho duchovním otcem byl významný reformátor koptského mnišství Matouš Chudý (Matta al-Miskín, 1919–2006) a za pontifikátu koptského papeže Cyrila VI. se stal také auxiliárním biskupem. V této době začíná konat veřejné přednášky a od roku 1951 vydává sérii článků, které roku 1957 vycházejí souborně pod názvem *Osvobození ducha*. Kniha vyšla v mnoha reedicích a dočkala se i překladů do světových jazyků. Jedná se o vyjádření základních myšlenek jeho pozdějšího rozsáhlého díla. Stejně jako tato kniha, jsou i ostatní jeho díla především pastoračně zaměřená. Neznamená to ovšem specifický způsob zpracování tématu úzce vymezenou metodou teologie. Šenut III. prošel školou egyptského mnišství, které

s. 51–53, s. 59–62. MATTA EL-MESKEEN, *The True Art of Successful Living*, Monastery of St. Macarius, 2002 (ديار القديس أنبا مقارفن الحياة الناجحة).

²⁰ Václav VENTURA, *Spirituality křesťanského mnišství I*, Praha: Benediktinské arciepiškopství svatého Vojtěcha a svaté Markéty, 2006.

²¹ Jaroslav FRANC, „Vzdělávání v koptské církvi a tradice nedělních škol,“ *Studia theologica* 9, č. 3 (2007): s. 48–55.

²² GUIRGUIS – VAN DOORN-HARDER, *The emergence of the modern Coptic papacy*, s. 133.

v době svého rozkvětu stavělo na četbě církevních otců, a proto i on čerpal z jejich myšlení. U těchto autorů není teologie souhrnem izolovaných oblastí, které se vzájemně vymezují, ale jedná se o celistvou vědu, která bez kontaktu s praxí církevního života neexistuje. Teologie bez pastorače je nesmyslná. Takto chápal i Šenut III. službu církvi.

Nejdůležitějšími knihami z jeho dílny k tématu exorcismu jsou především již jmenované *Osvobození ducha*, útlý spis *Andělé*, a pečlivě promyšlené dílo *Boj se zlým*. Šenut III. vytváří základní typologii duchovních bytostí. Jak andělé, tak i lidé jsou duchovní bytosti, z nichž ti druzí byli stvořeni i s tělem. Andělé jsou pak dvojího druhu, a to svatí andělé a padlí andělé, čili démoni. Není nejmenších pochyb, že obě kategorie andělů působí ve světě. Svatí andělé podle slov Písma slouží těm, kteří jdou ke spáse: „Což není každý anděl jen duchem, vyslaným k službě těm, kdo mají dojít spasení?“ (Žid 1,14). Padlí andělé pak člověka od Boha odvádějí.²³ Důležitý akcent celého jeho díla je důraz na vědomí hříšnosti každého člověka a na potřebu pokání. Proto realitu zla ve světě považuje za fenomén týkající se každého člověka: „Boj s ďáblem se týká všech a nikdo mu neunikne.“²⁴ Proto je ve světle tohoto jeho východiska otázka vztahu člověka ke zlému vždy aktuální. Nicméně není řešitelná bez vědomí toho, že činnost zlého je zaměřena primárně proti Bohu.²⁵ Člověk se zde stává oním bojištěm. Proto duchovní boj neustále pokračuje a nikdy neskončí. Zkušenosti z tohoto duchovního úsilí si Šenut III. přinesl z mnišského života a interpretoval je pro celou církev.²⁶

Existence duchovních (netělesných) bytostí a s tím související i existence zlého, Satana a zlých duchů je v tradici egyptské církve i v nauce Šenuta III. samozřejmá. Boha stvořitele v souladu s biblickou tradicí označuje za původce všeho, ale nikoliv za původce zlého, které by bránilo stvořenému člověku na cestě k němu.²⁷ Ačkoliv byli andělé stvořeni jako dobří, někteří z nich se rozhodli žít v disharmonii s vůlí Boží.²⁸

²³ H. H. POPE SHENOUDA III., *So Many Years with the Problems of People: Part IV: Dogma and Ritual Questions*, Cairo: J.C. Center, 1992, s. 8–9.

²⁴ H. H. POPE SHENOUDA III., *Diabolic Wars*, Cairo: Nubar Printing House, 1989, s. 9.

²⁵ H. H. POPE SHENOUDA III., *Diabolic Wars*, s. 11.

²⁶ J. van der VLIET, „Demons in Early Coptic Monasticism: Image and Reality,“ in *Coptic Art and Culture*, ed. H. Hondelink, Cairo: Netherlands Institute for Archeology and Arabic Studies in Cairo, 1990, s. 135–155.

²⁷ H. H. POPE SHENOUDA III., *So Many Years with the Problems of People: Part I*, s. 20–23.

²⁸ H. H. POPE SHENOUDA III., *The Angels*, Cairo: Orthodox Coptic Clerical College, 1998, s. 16.

I člověk byl stvořen jako dobrý. Přesto zhřešil, a to jak tělesně, tak i duchovně.²⁹

Satan v Šenutově díle vždy vystupuje jako osoba a stejně tak i další zlí duchové, kteří jsou přijímáni jako stvořené bytosti a jejich existence je dokládána slovy Písma.³⁰ Satan jako padlý pyšný cherub s sebou táhne k nedokonalosti jiné anděly, se kterými působí s velkou mocí na člověka a celý svět. V Šenutově díle je označován biblicky jako „otec lži“. Podle Šenuta III. je největším nebezpečím Satanova působení ve světě podpora Antikrista, který přijde na svět na konci časů. Veškeré jiné působení Satana je komplementární s tímto jeho nejvyšší cílem.

Boj se zlým je velice subtilní a zároveň široké téma. Jen stručně proto naznačme, že jako tři hlavní podoby pokušení ve světě jmenuje Šenut III.: pokušení konkrétní osoby zlým duchem, pokušení zlým skrze vlastní touhy člověka, pokušení přicházející skrze bližní. Zvítězit nad tímto pokušením je možné, ale podle jeho slov jen z milosti Boží.³¹ Proto si Šenut III. ve svém díle všímá podrobně charakteristik jednotlivých pokušení, ale v kontextu tohoto textu se zastavme u nástrojů boje s tímto pokušením. Protože jeho zkušenost mnicha mu říká, že zvítězit je možné, proto vyjmenovává jednotlivé zbraně, připravené k boji. První z nich je jednoznačně víra. Dále jsou to pokora, moudrost a schopnost rozlišování, bratrské napomenutí a schopnost vyznat vinu, duchovní ostražitost, modlitba a půst, zřeknutí se zlého, zachovávaní příkázání. Exorcismus v jeho základní typologii zde nenajdeme. Exorcismus totiž považuje za mimořádné charisma a mimořádný prostředek, pokud již prostředky řádné nedostačují. V jeho díle však nenacházíme ucelené pojednání na téma exorcismu. Z roztroušených poznámek však můžeme shrnout následující: Lidská osoba může být přemožena Satanem v případě, že se vzdá cesty k Bohu a plní vůli zlého, který pak člověka ovládá. Za takových okolností může dojít až k ovládnutí člověka Satanem.³² Šenut III. totiž analogicky vyvozuje, že stejně jako může být člověk chrámem Ducha svatého (srov. 1 Kor 6,20), stejně tak může být i chrámem

²⁹ H. H. POPE SHENOUDA III., *So Many Years with the Problems of People: Part II*, s. 26.

³⁰ H. H. POPE SHENOUDA III., *So Many Years with the Problems of People: Part IV*, s. 36–38.
H. H. POPE SHENOUDA III., *The Angels*, Cairo: Orthodox Coptic Clerical College, 1998, s. 4–18.

³¹ H. H. POPE SHENOUDA III., *Diabolic Wars*, s. 19.

³² H. H. POPE SHENOUDA III., *So Many Years with the Problems of People: Part III: Spiritual and General Questions*, Cairo: J.C. Center, 1990, s. 144.

zlého ducha (Mt 10,1).³³ Šenut III. tedy vychází z předpokladu, že nečistota (zlo) přichází do lidského srdce zevnějšku.³⁴ Nejčastěji hovoří o nečistých myšlenkách, které Satan nabízí člověku. A úkolem člověka je právě boj proti těmto pokušením. Čím více člověk podléhá pokušení, tím více nad ním tato cizí moc skrze pokušení vládne.³⁵ Satan proto může oslovit člověka skrze jeho myšlenky a vstoupit do jeho srdce, které je pojímáno jako symbol celého člověka.³⁶ Je-li člověk obsazen Satanem, potom je jím obsazen celý.

Na rovině praxe církve spojuje Šenut III. působení zlého s lidskou nemocí.³⁷ Zvláště svátost pomazání nemocných považuje za velmi potřebný nástroj uzdravení celého člověka. Konat by se podle jeho pastoračního doporučení měla především v domech věřících, aby tak byla všem zřejmá slavnostní a svátostná spojitost života křesťanů doma s životem ve veřejném společenství. Doporučuje konat tuto svátost dokonce i v případě, že nikdo není stížen chorobou. Dobro přijímané z této svátosti je totiž mnohé a vedle slavnostních liturgických úkonů je zde především přítomná modlitba doxologická, přímlovná, kající a absoluční. Dále zde během liturgie zaznívá sedm perikop z Písma svatého. Zvláštní důraz pak klade na potřebu konat tuto modlitbu v domovech věřících i pokud není nikdo nemocen, protože kdokoli z lidí může být stížen skrytou chorobou tělesnou, psychologickou i duchovní. Šenut III. tak upozorňuje na hlubokou vnitřní integritu člověka, který nemůže být uzdraven jinak než celý.³⁸ Spojitost nemoci tělesné s nemocí duchovní je v koptské církvi jednoznačně připomínána a dokládána i v jeho díle biblickou argumentací.³⁹

Vedle svátostné služby církve si Šenut III. všímá i služby neinstitutionalizované. Jak již bylo řečeno, činnost padlých andělů je zaměřena na zničení lidstva, ovšem pouze v případě, že se jim lidé poddají svojí vůlí, potom může dojít i k posednutí dotyčného. To je důvod, jak je Šenut III. přesvědčen, proč Ježíš Kristus obdarovává své učedníky a světce darem vyhánět demony. Aby podpořil toto tvrzení, cituje biblické pasáže: „Za-

33 H. H. POPE SHENOUDA III., *So Many Years with the Problems of People: Part II*, s. 29–31.

34 H. H. POPE SHENOUDA III., *So Many Years with the Problems of People: Part III*, s. 9.

35 H. H. POPE SHENOUDA III., *So Many Years with the Problems of People: Part III*, s. 9.

36 H. H. POPE SHENOUDA III., *So Many Years with the Problems of People: Part IV*, s. 76.

37 H. H. POPE SHENOUDA III., *So Many Years with the Problems of People: Part IV*, s. 71–73.

38 H. H. POPE SHENOUDA III., *So Many Years with the Problems of People: Part II*, s. 119.

39 H. H. POPE SHENOUDA III., *Diabolic Wars*, s. 178–179.

volal svých dvanáct učedníků a dal jim moc nad nečistými duchy, aby je vymítali a uzdravovali každou nemoc a každou chorobu: „Nemocné uzdravujte, mrtvé probouzejte k životu, malomocné očisťujte, démony vymítejte; zadarmo jste dostali, zadarmo dejte“ (Mt 10,1 a 8) a také „Ty, kdo uvěří, budou provázet tato znamení: Ve jménu mém budou vyhánět démony a mluvit novými jazyky“ (Mk 16,17). Proto jsou podle něj obdařeni touto mocí apoštolové i svatí v církvi. Zde papež poukazuje na charakter daru (charismatu), který přijímají jak oficiální služebníci církve, tak i její svatí, kteří nejsou zástupci církevního úřadu. Jako ukazatel důvěry Boží stanoví Šenut III. starozákonní kategorii spravedlnosti, když tvrdí, že: „zatvrzelí hříšníci skončí uvěznění v pekle. Avšak některým spravedlivým je Bohem dána důvěra, aby svým bratřím zde na zemi zprostředkovávali pomoc.“⁴⁰ Přijetí daru je tedy spojeno se spravedlností věřících. A samotná služba je popisována jako nezasloužený dar spolupráce s Božím působením ve světě.

Exorcismy konané v církvi jsou podle jeho přesvědčení konané podle vzoru Ježíše Krista,⁴¹ který jediný má moc nad nečistými duchy a nad přírodou, což je opět dokládáno mnoha biblickými citacemi.⁴² Ježíš Kristus podle něj uzdravoval a s tím spojoval vymítání – příkazem (srov. Mk 9,25 a 27), vztažením rukou (srov. Lk 4,40), dotykem (srov. Mk 5,29), hnutím vůle (srov. Jan 2,7–8) v Káně, ve výjimečných případech jsou jeho viditelná gesta doprovázena modlitbou (srov. Jan 11,43 – vzkříšení Lazara; Mk 6,41 a Mt 15,36 – rozmnožení pokrmu).⁴³

Ačkoliv Šenut III. hovoří ve svém díle o démonických věcech, existenci exorcismu v církvi nijak nedémonizuje. Považuje ji za součást života církve, skrze kterou se mohou vždy nově ukázat Boží skutky na lidech. Doslova říká, že ač jsou duchové mocní, přesto nad lidmi nevládnou, ale lidé mají vládu nad nimi, a to vždy „ve jménu Páně“.⁴⁴ Tak jako Ježíš Kristus vymítal démony, když konal znamení, tak je to dáno i lidem. Protože zlý může vládnout nad člověkem, jen pokud se mu sama osoba poddává.

⁴⁰ H. H. POPE SHENOUDA III., *So Many Years with the Problems of People: Part IV*, s. 8–9.

⁴¹ H. H. POPE SHENOUDA III., *So Many Years with the Problems of People: Part II*, s. 118–125.

⁴² H. H. POPE SHENOUDA III., *So Many Years with the Problems of People: Part II*, s. 127

⁴³ H. H. POPE SHENOUDA III., *So Many Years with the Problems of People: Part II*, s. 118–130.

⁴⁴ H. H. POPE SHENOUDA III., *Diabolic Wars*, s. 151.

ZÁVĚR

Fenomén exorcismu je nedílnou součástí tradice i současného života Koptské pravoslavné církve. Vedle mnohých dokladů o exorcismech z dějin církve je v současné liturgické praxi exorcismus především součástí svátosti křtu. Krátká analýza nesvátoštného exorcismu, konaného knězem Makariem Júnanem Abd-al-Malekem, poukázala na spojitost se svátoštnou praxí exorcismu konaného při křtu. Ze svátosti křtu čerpá po formální i obsahové stránce i exorcismus konaný v moci charismatu. Žádný z liturgických textů neobsahuje zlořečení nad Protivníkem, ale vždy je zaměřen na záchranu člověka a jeho spásu. Reflexe koptského papeže Šenuta III. nad tímto tématem potvrzuje místo exorcismu v koptské církvi jak v její svátoštné podobě, tak i v podobě neinstitucionalizované, kterou Šenut III. potvrzuje u oficiálních služebníků církve i u věřících nezastávajících oficiální úřad ve struktuře církve.

**The Tradition of Exorcism in the Coptic Orthodox Church:
Remarks on contemporary practice**

Key words: Coptic Orthodox church; Exorcism; Anointing the sick; Penance; Abu Tarbu; Magic

Abstract: : The paper is focused on a description and analysis of exorcism in the Coptic Orthodox Church. It deals with sacramental as well as non-sacramental rites. The paper introduces the arguments of Pope Shenouda III (1923–2012) to the reader. The paper results in a statement that the practice of exorcism is part of the living tradition of the Coptic Orthodox church, is based on biblical arguments and is performed with the goal of eschatological redemption.

Mgr. Jaroslav Franc, Th.D.
Katedra pastorální a spirituální teologie
CMTF UP
Univerzitní 22
771 11 Olomouc